

OSMIČKOVÉ VARIÁCIE V ŽIVOTE I TVORBE JÁNA MOTULKA

JOZEF BRUNCLÍK

BRUNCLÍK, Jozef: Variations of “Eights” in Life and Works of Ján Motulko, 2019, Vol. 1, Issue 1, pp. 34 – 43. DOI: 10.17846/CEV.2019.01.1.34-43.

ABSTRACT: We still consider as necessary to point to poets who, despite the crime of totalitarianism and the dubious priorities of time, remained active. Life attitude and poetry of the poet Ján Motulko (1920 – 2013) are an example. This poet and a prominent photographer was unique not only in terms of the formal qualities of his verses, but also in his unambiguous loyalty to the philosophical and spiritual legacy of the best that created poetry in 20th century. He is still an underestimated personality in the Slovak literature – his cadre profile did not meet the requirements of the reality after February 1948.

KEYWORDS: War Years. Onset of Communism. Literary Schematism. Prague Spring. (After)normalization.

Téma uvedeného príspevku je intencionálne vytvorená za účelom zvýraznenia istých skutočností, ktoré v prelomových rokoch výrazne determinovali Motulkovu ďalšiu umeleckú tvorbu (básnickú, prozaickú, redaktorskú), limitovali jeho svetonázorové postoje introverta (nie vždy zhodné s nastolenými ideologickými postulátmi v štáte) i modifikovali hodnotové kritériá. V jeho živote bolo niekoľko okamihov, ktoré odkrývali jeho morálku, charakterové vlastnosti, ale i neistotu i váhanie...

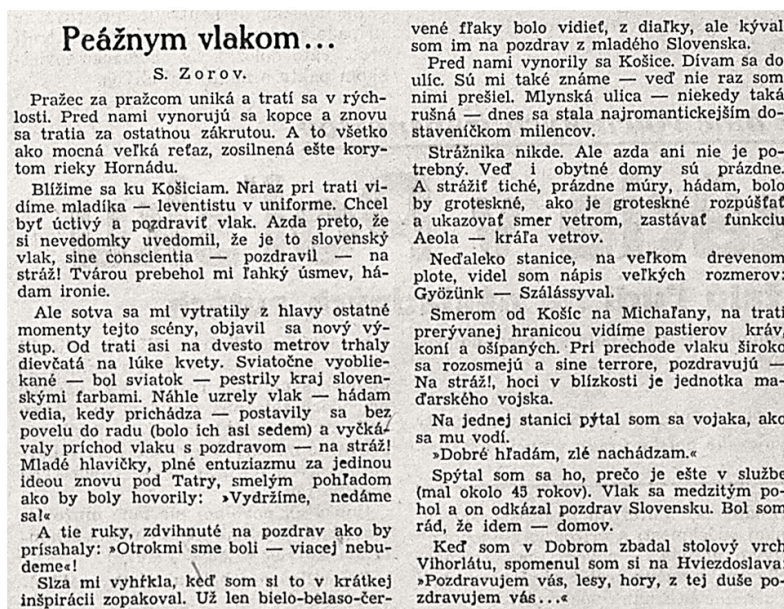
Ján Motulko patrí v slovenskom literárnom kontexte k autorom, ideovo i svetonázorovo stotožňovaným s básnikmi slovenskej katolíckej moderny. Patrí k jej mladším predstaviteľom a do literárneho kontextu časopisecky vstúpil na prelome tridsiatych a štyridsiatych rokov, knižne jeho tvorba zarezonovala až na sklonku vojny, mimoriadne však až po nej. Tvorivý rozlet autora pribrazil február 1948 a z kontextu slovenskej literatúry sa nedobrovoľne vytratil; jeho oficiálne časopisecké publikovanie sa obmedzilo na minimum, vytvorené texty zostávali poväčšine v šuplíku. Sám bol názorným príkladom toho, ako sa môže dostať autor, ktorý zažíva svoje kulminačné maximum, na periférnu oblasť záujmu literárnej kritiky. Dogmatickosť literárneho schematismu nielen neumožnila básnikovi publikovať v dobových periodikách i vydavateľstvách texty mimo ideovej profilácie, ale dokonca viedla k zastieraniu jeho profilu, k jeho zamlčivaniu. V dejinách slovenskej literatúry z tohto obdobia sa buď jeho portrét vôbec nevyskytuje, prípadne pri sporadických informáciách o jeho mene majú poznámky hlavne pejoratívny i persiflážny podtón. K oficiálnemu prezentovaniu svojej knižnej tvorby sa vrátil až po novembri 1989.

Keďže jeho kádrový profil nevyhovoval požiadavkám pofebruárovej reality, v slovenskej literatúre je doposiaľ nedocenenou osobnosťou – tvorcovia ponovembrových dejín slovenskej literatúry sa výraznejšie nevymedzili voči polstoročie zaužívanému invariantu.

GYMNAZIÁLNE ŠTÚDIÁ, PEÁŽNY VLAK, F. MIKO

Jedným z prvých výraznejších naznačených okamihov boli Motulkove gymnaziálne štúdiá, presnejšie vyjadrené ich záver. Motulko bol priamym svedkom toho, ako európska a zároveň i svetová politika intenzívne determinuje geopolitický priestor, v ktorom sa ľudsky, umelecky, ale hlavne svetonázorovo rozvíjal. Gymnaziálne štúdiá Ján Motulko realizoval v rozmedzí rokov 1931 – 1938 v Košiciach, no maturovať musel v Prešove (1939), pretože Miklós Horthy na čele okupačných vojsk vtiahol na južné Slovensko, ktoré podľa výsledkov Viedenskej arbitráže z 2. 11. 1938 zabralo

Maďarsko¹. Lokálpatriotizmus a vlastenecké cítenie vzbudzovali v dospievajúcom mladíkovi mnoho emócií. Časť jeho bývalej domoviny sa stala súčasťou iného štátu, a to bolo – nielen pre neho – značne frustrujúce; s mestom Košice ho v tom čase spájala iba železničná trať a peážny vlak² na nej. Keď sa tento vlak – ktorý cez Košice iba prechádzal (bez zastavenia) na ďalšie slovenské územie – zaviedol do praxe, „*musel som sa v ňom hneď previezť, aby som sa Košíc aspoň pohľadom dotkol. Na Košice sa dalo pozerat len cez zatvorené okno. K dverám sa pristúpiť nedalo. Aj na jednom, aj na druhom konci vagóna stáli vojaci so vztyčenými bajonetmi na puškách (...)* Z tohto zážitku vznikla smutná – presmutná básnička *Peážnym vlakom*³, uverejnená pod pseudonymom v prešovskej Slovenskej slobode. *Básnička, ktorá vyvolala veľký záujem vo vlaku, ktorým som sa vozil do Prešova. Aj redakcia dostala viaceré ohlasy čitateľov*“ (Belková 2004, rozhlas. dokument). Spomínaný okamih, i keď bol pre Jána Motulka značne deprimujúci, výrazne inicioval v jeho vedomí záujem o veci verejné, zapálil iskru neutíchajúcej tenzie jednotlivca voči kolektívnej nespravodlivosti a v umeleckej tvorbe bol katalyzátorom jeho neskoršieho výraznejšieho tvorivého snaženia sa.

Obrázok č. 1: Novinový článok Jána Motulka *Peážnym vlakom...*, uverejnený pod pseudonymom S. Zorov

- ¹ Miklós Horthy fyzicky vstúpil do Košíc už 10. novembra 1938. Od rozhodnutia Viedenskej arbitráže po Horthyho príchod do Košíc odišlo odtiaľ približne pätnásťtisíc Slovákov a Čechov a podobné množstvo opustilo Košice i počas obdobia ich maďarskej správy. Slovenské obyvateľstvo, ktoré v meste zostalo, prišlo o väčšinu slovenských škôl.
- ² *Peážny vlak* – ide o dopravný prostriedok, ktorého trasa dopravy vedie z územia jedného štátu cez územie iného štátu, pričom opäť končí na území domovského štátu.
- ³ Motulko tvrdí, že jeho text *Peážnym vlakom*, publikovaný pod pseudonymom S. Zorov, je *presmutná básnička*, významovo-tvarové indicie však naznačujú, že ide o beletrizujúcu reportáž. Nacionálny ráz štylistiky a prezentovaný lokálpatriotizmus navodzovali atmosféru nostalgie, túžby po nedosiahnutelnom. A práve v takýchto momentoch sa mladý autor vzoprel. Tu možno pobadať silné ideové vzplanutie a hlavne dôkaz, že už začínal myšlienky koncipovať akosi umeleckejšie. Akoby postupne nadobúdala autorské sebavedomie – v texte si dovoľil ironizujúce postoje, a hlavne na niektorých miestach vytváral dojem synchronnej tvarovo-významovej pulzácie – jeho neskoršieho charakterizujúceho prejavu.

Len pre zaujímavosť uvádzam, že vysokoškolské štúdiá v odbore slovenský jazyk a filozofia absolvoval v Bratislave na Univerzite Komenského a spolu s ním na tomto type štúdia pokračoval aj jeho prešovský spolužiak František Miko. Štúdium však musel nedobrovoľne ukončiť a narukovať. Ako dôvod nástupu na vojenskú službu uvádza V. Kampf odmietavé stanovisko J. Motulka zúčastňovať sa na akciách vandalizmu, namierených voči majetku židovského obyvateľstva: „*Ja ako chlapec z dediny som vyznával iné hodnoty. Násilie a ničenie mi nebolo po chuti (...) Moja neochota zúčastňovať sa na týchto akciách sa doniesla vyššie. Učiteľ esperanta bol v tom čase aj veliteľom pracovnej služby. Asi na jeho podnet som dostal povolávací rozkaz*“ (2010, 24). Po krátkom výcviku bol Ján Motulko odvezený najskôr na východný, neskôr aj na západný front⁴, no i napriek tomu, že vókol neho – obrazne vyjadrené – rinčali zbrane, umelecké pnutie a následné textové realizovanie neutíchalo, práve naopak empiricky sa zvnútorňovalo, stupňovalo i zintenzívňovalo⁵. Na sklonku vojny a hlavne po nej vydal päť knižných (brožovaných) titulov⁶, z ktorých najviac zarezonovali zbierka básní *V mimózach vietor* a kniha próz *Z ohňa i krvi*.

Obrázok č. 2: Maturanti z gymnázia v Prešove (vľavo hore Ján Motulko, v strede František Miko)

- ⁴ Na východnom fronte (Ukrajina) sa stretol okrem iného aj s básnikmi R. Dilongom či T. Jurigom, na západnom (Taliansko) napríklad so Štefanom Žárym. Pozri: Brunclík, Jozef, 2017. *Introvertnosťou ku katarzii (Lyrický svet v tvorbe Jána Motulka)*. Nitra: FF UKF v Nitre.
- ⁵ Jánovi Motulkovi v období štúdií i realizovania vojenskej povinnosti veľmi výrazne pri korekcii svojho básnického prejavu pomáhal etablovaný básnik Ján Haranta či redaktor Slovenských pohľadov Stanislav Mečiar.
- ⁶ Motulko, Ján, 1944. *Blížence*. Turčiansky Sv. Martin: Matica slovenská.
 Motulko, Ján, 1946. *Ježiško v prírode*. Trnava: Spolok sv. Vojtecha.
 Holica, Anton (pseud. J. Motulka), 1947. *Koledy: Betlehemci. Traja králi*. Trnava: SSV.
 Motulko, Ján, 1947. *V mimózach vietor*. Košice: Verbum.
 Motulko, Ján, 1948. *Z ohňa a krvi*. Trnava: Spolok sv. Vojtecha.

ROK 1948, ŠTÁTNPOLITICKÁ SPOLAHLIVOSŤ, BÁSNICKÁ (NE)PREZENTÁCIA

Ján Motulko, keďže strávil počas vojny istý čas v armáde a prispieval napríklad do periodík ako „frontový spravodajca“, po vojne potreboval rozličné potvrdenia a hlavne podpisy dôveryhodných svedkov, že môže byť pri akejkolvek svojej ďalšej aktivite *štátnopoliticky* spoľahlivý⁷. Keď už potrebné náležitosti nadobudol, rozhodol sa zamestnať v Spolku sv. Vojtecha v Trnave, s ktorým spolupracoval ešte počas svojho študentského života. Organizácia sa zameriavala na podporu aktivít vyznávateľov rímskokatolíckej konfesie na Slovensku. Tam pôsobil ako redaktor i fotograf periodík, ktoré vydával uvedený spolok (*Plameň, Nová práca, Katolícke noviny, Duchovný pastier...*).

Rok 1948 so svojimi spoločensko-politickými turbulenciami ovplyvňoval bytie i svetonázor každého jednotlivca v štáte, Jána Motulka nevynechajúc. Doktríny implementovanej marxisticko-leninskej ideológie z politického na literárno-kultúrne prostredie potvrdzovalo kurz naoktrojovaných a deformovaných axiém. Ján Motulko pozorne vnímal nastolený čas premien a v tomto roku časopisecky publikoval verše, ktoré sa ešte niesli v kontexte jeho vojnovnej i povojnovej skúsenosti, existenciálne precitenej, empiricky zvnútornenej v postojoch introverta⁸.

J. Motulko aj pre jednoznačné „nepritakávanie“ režimu (ten napr. prenasledoval po roku 1948 aj všetky cirkvi) prijal radšej *autorskú neprezentáciu*, než by mal v umeleckej tvorbe produkovať naoktrojované doktríny literárneho schematizmu. Tento proces v ňom však vyzrievol len postupne a v začiatkoch zdá sa, že nemal v tomto ohľade tenzívne pnutie. Ján Motulko sa pokúsil o angažovanú poéziu: „*Ešte dávno pred februárom 1948 sa stalo len to, že mi šéfredaktor literárneho mesačníka [pravdepodobne Ján Bodenek – pozn. J. B.] vrátil rukopis so slovami: Vieš Janko, nikto proti tebe nič nemá, ani Mráz nie, ale... Tá nechcenosť bola vyjadrená v troch bodkách za nedopovedanou vetou. Rozmýšľal som, čo by sa stalo, keby som sa odrazu stal iný, ako napríklad Mihálik či Válek, moji odchovanci z Plameňa. I napísal som po februári básničku Prvý máj⁹. Dve štvorveršia [v skutočnosti to boli tri štvorveršia – pozn. J. B.]. Uverejnili ju a vysielali 1. mája. A napísal som ešte do detského časopisu o vrabčeví – kulakovi¹⁰. Uverejnili ju. Nielen to. Vzápätí som dostal výzvu: na dvoch husto popísaných stranách mi predložili aktuálne témy, ktoré treba zveršovať. Bol to pre mňa šok. Nad slnko mi bolo jasné, že tade moja cesta nepovedie“ (Baláž 2004, 12).*

⁷ Osvedčenie o národnej, štátnej a ľudovo-demokratickej spoľahlivosti mu vydal Okresný národný výbor v Košiciach 3. decembra 1948. Tento strojopis je momentálne uložený v Literárnom archíve Slovenskej národnej knižnice v Martine, vo fonde Ján Motulko, v 3. škatuli (*Dokumentálny materiál Jána Motulka*).

⁸ Motulko, Ján, 1948. Improvizácie z Bratislavy. In: *Slovenský svet*, 3/4, 6.

Motulko, Ján, 1948. Lina. In: *Sloboda*, 3/6, 6.

Motulko, Ján, 1948. Človek r. 1948. In: *Kultúrny život*, 3/12, 9.

⁹ Motulkova báseň *1. máj 1948* vyšla hneď vo dvoch periodikách súbežne – v *Plameni* i *Slobode*. Báseň mala skutočne agitačný charakter, no nie však v zmysle materialistického videnia sveta, ale v odhodlaní spoločnou prácou nastoliť sociálny zmier. Dikcia výpovede uvedenej básne vytvárala istý druh tenzie, vyplývajúci z nadšenia, resp. očarenia sviatkom práce: „*Dnes prelieva sa naša sláva / cez tento pevný kruh. / Dnes horí ohňom pieseň dravá: / kladivo, čakan, pluh. // Krok k kroku všetky mysle čistě. / Nedýcham ticho. Vriem! / Bubnujú srdcia zápalisté / a duní táto zem, // ten hlas jak lavína sa valí, / jak rannej zory pruh. / Sme nerozborné tvrdé skaly. / Ukutý práce kruh!*“ (Motulko 1948a, 319, Motulko 1948b, 5).

¹⁰ Báseň o vrabčeví kulakovi ako J. Motulko uvádza vo svojej výpovedi pre A. Baláža v *Knižnej revue* má názov *Vrabci*. Uverejnili mu ju pôvodne v detskom časopise *Zornička*. Je názorným, i keď u autora ojedinelým príkladom implementácie didaktických princípov a ideí novej pofebruárovej doby – je kritikou samostatne hospodáriacich roľníkov, ktorí odmietli akúkoľvek predstavu o kolektizácii a združstevňovaní: „*Ja som vrabec; mne sa prieči / vravieť veľa hlúpych rečí. / Zásob nemám. Zima je mi, / zazobkať si nedáte mi? (...)* *Ja som vrabec, čiri-čič, / nerobil som v lete nič. / To vám boli dobré časy: / sedel som a zobal klasy. // Ách, tak. To je chyba krásy, / vy budete kulak asi. / No na vás to vieme tiež: / z nášho dvora heš, heš, heš“* (Motulko 1952/53, 171).

V podobnom duchu zaregistroval aj odpoveď zo Slovenského rozhlasu, kam poslal svoje dramatické pásmo k votívnej spomienke na všetkých zosnulých pod názvom *Zástupy tiahnu*. Redaktor, ktorého priezvisko z rukopisu Motulkovi zaslaného dokumentu nevedno identifikovať síce skonštatoval hneď na úvod, že jeho pásmo je pozoruhodné, ale následne vyjadril nesúhlas „s jeho celkovou ideovou koncepciou. Podľa nášho názoru hrdinovia poslednej vojny nebojovali preto, aby boli po smrti medzi sebou rovní (ako je tomu vo vašom príspevku), ale skôr preto, aby tu medzi nami, ktorí sme po nich ostali nebolo krikľavých a nespravodlivých rozdielov, aby sme my užili plody ich ťažkého boja. Touto základnou myšlienkou by ste mali preosiať všetky scény pásmo a vyústiť ich v presvedčivý a optimistický záver. Ak by ste mohli v tomto zmysle príspevok prepracovať (...) môžeme bezpečne usudzovať, že by ste mohli byť dobrým rozhlasovým autorom“ (neidentifikovaná osoba 1948, 1). Motulkova iniciatíva na prezentáciu svojej umeleckej aktivity však postupne stroskotávala – i keď sa v začiatkoch novonastolenej ideológie usiloval obrazne vyjadrené „zaradiť sa“, postupne si uvedomil, že nedokázal, resp. nebol schopný a ochotný realizovať požadované zmeny. S úbytkom publikačných možností strácal potom aj svoj pôvodný anticipačný postoj k umelecky stvárňovanej prítomnosti. Dôkazom toho môžu byť aj skepsou nasýtené doposiaľ nepublikované básnické texty *Váhy (I., II.)*, 3. IX. 1948. Týkajú sa prezidenta Edvarda Beneša a sú rozčarovaním, sklamaním, v posledných veršoch až rozčúlením autora nad jeho kľúčovými rozhodnutiami (odlet do Londýna po Mníchovskom diktáte a opustenie krajiny¹¹, abdikácia krátko po prijatí novej ústavy z mája 1948 a ulahčenie uchopenia moci komunistov v krajine, odovzdanie „prezidentského žezla“ komunistickému kandidátovi Klementovi Gottwaldovi¹²). Už pri koncipovaní spomínaných básní sa zásadne mení modalita i dikcia výpovede Jána Motulka. Jeho verše majú persiflážny až satirický podtón, postoje lyrického subjektu sú omnoho expresívnejšie a intenzívnejšie než inokedy predtým, pociťuje skepsu a existenciálne ohrozenie, zúfalstvo, dezilúziu a dokonca až zášť¹³.

Ešte v tom istom roku a s podobným mentálnym nastavením pripravil do tlače zbierku poviedok, noviel *Z ohňa a krvi* (1948). Bola to kniha próz s prezentovaním existenciálneho bytia protagonistov. Jej autor ich umiestnil do slovenského, ale i talianskeho mesta i vidieka, v mierovom čase i dňoch vojny. Dobová kritika vcelku naozaj ocenila Motulkov knižný debut („Motulko syntézou svojho jasného a jednoduchého videnia tvorí ukážky neobyčajne čistej epiky, zbavenej štylistických pritaží, ktoré sú kameňom úrazu súčasnej našej prózy“) a i napriek objektívnym postrehom („Bude sa musieť ešte zbaviť niektorých klišéovitých kompozičných postupov, ale to je už len otázka literárneho rastu“ (obe Mihálik 1948, 203)), zaujala aj postoje k nastoleným témam nanovo presadzujúcej sa ideológie komunistickej strany („moment veľkého ideologického zápasu je celkom vedľajší (...) obídienie sociálneho charakteru vzťahov medzi ľuďmi je isté Motulkovo

¹¹ „A ty môj lepší brat, ty len mlčíš / kým vrah si v krv hovíe. / A jeho hriechy nevyovieš (...) V šakalích prsiach vrela zloba skrytá, / dnes mu však hriechy nikto nespočíta. // Zo svojich svetov hriešnych zaháňal sa dýkou, / v úzkosti zločineckej obával sa tieňa. / V bohorúhavom boji bol prvým protivníkom / i keď on ostal bratom pre nás. // Ale keď z neho hriech stále ako dažďom pršia, / nemožno vážiť viac ich váhu srdca“ (Motulko 1945, strojopis)

¹² „(...) Bol ako všetci, miláčikom v rode. // Bol otcom, bolo jest' a neboli sme bosí. / Dnes zárobky si Krčmárovi nosí. // Bol bratom, chránil rod a zlého nepovedal. / Dnes z rodiny aj súrodencom predal. // Bol synom, mať pred zvermi chránila ho v húšti. / Dnes do hniezda si krkavčiu mlad' pustil. // Bol dobrý, krásny, veď bol z nás, / no za striebro ho kúpil Satanáš, / už nie je brat a syn, už nie je ako my, / roztrhal sám vlastnej krvi zákony, / a táto krv, čo napadol ju vírus zrady, / a táto krv, čo rozbíjala naše hrady, // raz bude triasť sa rodu pri súde. / Milosrdenstva pre ňu nebude“ (Motulko 1948g, strojopis)

¹³ „(...) To je hneď dôvod na oslavu, / jak vyšiel ľahko z ťažkých restov, / že nevybral si smrtku pravú, / že umrel hladko bez áreštov, / no aspoň v pekle stratí hlavu / a toto ešte živých blaží: / bude mať oheň dobrú stravu, / keď bude masťné špiky pražiť (...) je doba spravodlivo plodná: / do roka a do dňa“ (Motulko 1948h, strojopis).

mínus a ukazuje, že jeho dielo nie je tým východiskom, ktoré by slovenskú prózu zblížilo so skutočnosťou“ (obe Kusý 1948, 711); „Môžeme ju [knížnú publikáciu *Z ohňa a krvi* – pozn. J. B.] charakterizovať ako jednu zo starých próz, ktorá s malým úspechom vyplňuje postulát socialistického realizmu“ (Rúfus, LA 68 K 41)).

Postupné vyjasňovanie si náhľadov voči novonastolenej vládnej garnitúre viedlo Jána Motulka v istom okamihu jeho občianskeho zánietenia k neúmernej radikalizácii svojich postojov. Dokladom toho je aj spontánny vznik poetickej skladby *Čas Herodes* (1948, knižne vydané až v roku 2003). Vo veľkej miere k tomu prispeli aj dokumenty a autentické spomienky o udalostiach dramatických rokov ruskej revolúcie. Motulko v ich usúvzťažňovaní s politickým prostredím po vojnového Československa objavil mnoho kontinuit, čo ho mimoriadne znepokojovalo. V duchu svojho básnického vizionarizmu¹⁴ vytvoril rozsiahlu básnickú skladbu s mimoriadne impulzívnou dikciou výpovede. Tento tón predznamenával aj názov celej básnickej skladby – *Čas Herodes* (alúzia k biblickému Herodesovi, paranoidnému vrahovi novorodencov). Motivovanosť materiálmi o situácii v Rusku z roku 1917 bola nemalá: „*Hltal som ich ako v tranze. Museli mať na mňa halucinačný vplyv. Pravdepodobne pod týmto vplyvom som písal aj riadky Času Herodes a prenášal vízie na naše predpokladané pofebruárové následky. Možno to bolo tak, možno inakšie, neviem. Písanie akoby v tranze mi trvalo pár dní, na konci júla a začiatkom augusta 1948 (...)* Uvedomil som si, čo som napísal, až keď som sledoval trpké osudy priateľa, mladého básnika Aloša Stankovského: domáce prehliadky, strata všetkých rukopisov a korešpondencie ako usvedčujúceho materiálu, kruté vyšetrovanie, väznenie. Čakal som, že som na rade ja. Prvý nápad: Čas Herodes zničiť. Potom – skryť. Ostal zašitý a zabudnutý v halde starých novín; sám som ho roky hľadal. Potom ho skrývala manželka v ovomaltinovej škatuli v špajzke. Ani nevedela, čo to je. Ani jej som rukopis nedal čítať. Veď kto nič nevie, nič nemôže povedať“ (Baláž 2004, 12).¹⁵

Ján Motulko, keďže bol v úzkom kontakte s redaktorom Novej práce Aladárom Stankovským a externe mu vypomáhal pri zostavovaní čísel, uchoval z novembra 1948 do tlače pripravený článok P. G. Hlbinu s názvom *Katolícky spisovateľ v službe súčasnosti* – P. G. Hlbina ho predniesol na pôde Spolku svätého Vojtecha, organizácie, ktorá bola orgánom katolíckej cirkvi na Slovensku. V ňom propagoval tvorbu takých publikácií, ktoré mali slúžiť hlavne „veľkému budovateľskému procesu na ceste k socializmu“ (Brunclík 2018, 247). Riešil otázku svetonázoru katolíckeho spisovateľa v pofebruárovom období a jeho aktívny príklon k marxizmu-leninizmu, v literárnej tvorbe konfesijného charakteru odporúčal nasmerovanie k umeleckej metóde socialistického realizmu, zaoberal sa praktickou realizáciou uvedených tendencií v publikáciách i tlačových orgánoch SSV pripravovaných do tlače (ideologická úprava, korekcia Biblie, liturgických i modlitebných kníh, katechizmu, periodík, ročníkov i kalendárov vydávaných Spolkom svätého Vojtecha).

Sprístupnený dokument zároveň vypovedá aj o tom, že postoje Pavla Gašparoviča Hlbinu v období budovania socializmu neboli v príkrom rozpore s nastoleným kurzom vládnej ideológie – P. G. Hlbina si poctivo, nadpriemerne horlivo, vykonával svoje poslanie kolektívne

¹⁴ Ján Motulko si uvedomoval, „že tie hrozné udalosti budú kruto dopadať na všetkých. A tak to, čo sa dnes označuje za moje vízie, bolo len nepriame tušenie budúcich čias, akési moje osvietenie“ (Mráková 2003, 24).

¹⁵ V rozhovore s Alžbetou B. Mrákovou J. Motulko jasnejšie poodhalil motivovanosť dôvodného neprezentovania predmetného rukopisu svojej básnickej skladby: „O knižke *Čas Herodes* je ešte aj dnes ťažko hovoriť (...) S rukopisom sa nedalo ísť von. Práve naopak, musel sa veľmi strážiť, aby sa nedostal do nepovolaných rúk a aby sa nikto nedozvedel, že niečo také vzniklo. Vieme, čo nasledovalo po roku 1948 – politické procesy, zatváranie nielen pre nejaké vážne delikty, ale už pre samé náznaky. Mal som kamaráta, ktorý sa na niekoľko rokov dostal do väzenia len preto, lebo Štátna bezpečnosť odhalila jeho korešpondenciu so známym spisovateľom emigrantom. A tak sa rukopis *Času Herodes* aj mne samému stratil z očí, aby sa nedostal k tým, ktorí by určite z toho urobili veľký proces“ (Mráková 2003, 24).

angažovaného básnika a pokrokovovo (lojálne) zmyšľajúceho kňaza¹⁶. Snahu o koexistenčné usúvzťažňovanie kresťanstva a socializmu nevnímal z pozície rovnocenných entít, lež z marxisticko-leninského náhľadu, a to značne deformovalo jeho ďalšie objektívne súdy. V päťdesiatych rokoch dvadsiateho storočia Ján Motulko z vyššie uvedených dôvodov postupne rezignoval na oficiálne publikovanie, tvoril hlavne „šuplíkové texty“, i keď **ojedinelo predsa len v roku 1958 sa mu podarilo publikovať v Slovenských pohľadoch básne *Slnčná záhrada* a lyrické texty z cyklu *Effeta*** (neskôr sa obe stali súčasťou zbierky *Zobúdzanie popola*, 1970). Napriek prvoplánovému percepčnému vyústeniu tém (nefalšovaný optimizmus – radosť zo života a práce, environmentálna tematika), z prítomnosti ktorých autor očakával jednoznačné uspokojenie dobových cenzorov a ideových korektorov, prepašoval do ďalších veršov uvedených básní persiflážne konštatácie viery v niečo lepšie, trvácnejšie než je ľudský život a pozemské materiálne hodnoty; kritiku spoločnosti. Napriek tomu, že si jasne uvedomuje, že jeho život sa nevyhol drobnohľadu a často podlieha neúmernej kritike („*Dobre viem, že sa mi vzadu / z chybičiek mojich smejú*“; (Motulko 1958a, 183)), a i keď je konfrontovaný s podobou všeohľušujúceho materializmu, pred ktorým nemieni rezignovať, v odkazoch biblických indícií ponúka vízie naplnené apelatívnosťou, ktoré sú (vyjadrením, túžbou po zmene) zároveň presvetlené neskrývaným pozitívnym princípom univerza („*narodí sa / chlapček, / vybijie šelme zuby, / zrúca komíny...*“ (Motulko 1949, 20); „*Ticho, psst... Slnko! Zmizli mrazy / čierne akoby utál razom. / Klop-klop, tu je! Že sa hlási, / slniečko svieti celým jasom (...)* *Otvor sa, život, effeta! / Otvor sa, život, preteč nami, / otvor sa, život, nech je tak, / pretekaj si pramienkami, // požehnaj z neba, z hviezd a z dúhy, / plamene ticho rukou zhrni, / otvor sa, život, neba kruhy, / požehnaj život nepatrný, // čo z teba vyšiel, príde k tebe, / čo bude večný z konečna, / keď do teba sa znova vstrebe / do večna*“ (Motulko 1958b, 185, 188).

PRAŽSKÁ JAR – MOST K BUDÚCEJ SLOBODE

V čase obrodných zmien roku 1968 aj Jána Motulka strhla k básnickej aktivite demokratizácia verejného i politického života v krajine, no po *poučení z krízového vývoja v strane a spoločnosti* v ňom zavládla dezilúzia a skepsa. Na uvedené momenty reagoval bezprostredne v dobových periodikách a následne vo vydanej a ochromenou cenzúrou neskorigovanej básnickej zbierke *Zobúdzanie popola* (1970). V apríli 1968 si presadil v *Katolíckych novinách* uverejnenie básne *Chválim si...*, v ktorej oslavuje možný proces zmien, prejavuje úžas z obrodného pohybu v štáte a v spoločnosti. V osobitnom cykle básnickej zbierky *Fialové žalmy*, vydanej až v roku 1992, Ján Motulko zverejňuje niekoľko pôvodom starších (šuplíkových) textov z roku 1968, ktoré **chronologicky odzrkadľujú** vnímanie ponormalizačnej skúsenosti lyrického subjektu. Sú plné neistoty, nepokoja, rozčarovania, ale i túžby a očakávania. Cyklus rovnomenného názvu ako pomenovanie celej zbierky má špecifické kulmináčne body, logicky vytvorené oscilačné polohy. Pod názvom *Belasá jar* je na jeho začiatok zaradená, pôvodne časopisecky publikovaná básne *Chválim si*, potom sú v cykle ďalej umiestnené básne, ktoré vypovedajú o krivde a nespravodlivosti. Napríklad v básni *Mesiac trŕňový* okrem iného priblížil vpád vojsk Varšavskej zmluvy¹⁷, v básni *Puknutý hlas* neopomenul na patovú situáciu po návrate Alexandra Dubčeka z Moskvy (27. 8. 1968), na výsledok moskovských rokovaní a ako ich výsledok emotívne oznámil prostredníctvom rozhlasu. Normalizačné

¹⁶ Za konkrétnymi zmenami, ktoré približuje dokument *Katolícky spisovateľ v službe súčasnosti*, stojí nielen P. G. Hlbina, ale na realizácii pofebruárovej reformy v SSV sa okrem neho podieľal aj ďalší kňaz, kolaborujúci s KSČ, Alexander Horák, či pôvodne nadrealistický básnik Michal Považan. Pozri: Brunclík 2018, 247 – 255.

¹⁷ Podrobnejšie pozri Brunclík, Jozef, 2018. Trŕňový august '68 Jána Motulka. In: *Knižná revue*, 28/11, 30 – 31.

sklamanie bolo priveľmi trpké a bolestné. Ján Motulko ho prezentuje vo svojej básni *Čierna omša*. V jeho výpovedi prevláda pesimistický tón a drsná terminológia, ktorou nevyjadril upokojenie, pokoru, ale práve naopak nervozitu, nútenú rezignáciu, strach i tenziu, skepsu a deziluzívne stavy (podobne ako pri koncipovaní alegoricko-apokalyptickej skladby *Čas Herodes* z roku 1948). Predstava o nemožnosti zmeny a prijatia tohto osudu je pre lyrický subjekt Motulkových básní veľmi bolestná a zároveň neprijateľná. Pripúšťa, že akceptovanie nadobudnutého status quo má pre jeho ďalšie bezproblémové bytie devastačný charakter a uvedomovaním si tejto skutočnosti sa prezentuje neustálym princípom averzie a nesúhlasu. Po uplynutí takmer dvoch desaťročí, až keď v jeho percipovaní dobových katakliziem opadla bezprostredná zášť, keď ustúpil preklínajúci hnev, mohol svoju poéziu opätovne nasmerovať ku katarznému prehodnocovaniu individuálneho, a prostredníctvom neho i kolektívneho princípu. V samej podstate sa Motulkove postoje diametrálne nezmenili, ale nadobudli nový rozmer limitnosti, hranice, určenosti, determinácie – najskôr dovoľávaním sa, neskôr očakávaním vyššej spravodlivosti, v závere cyklu dokonca vyzývaním ku katarznému posilneniu prijatím svojho vlastného poníženia a utrpenia. Parafrazujúc zmysel jeho veršov, tak každodenná realita bola pre neho len *octom a žľčou popálených suchých dní, laddovým balvanom srdca, oponou a mrežou nezmyselnej obety, rýdzimi smútkami* a i keď konštatuje, že stále *v krvi vrie zlosť a nenávisť a soľ je v očiach, v srdci, v mysli a v dlaniach*, a to všetko muselo prísť kvôli tomu, aby *jasnejšie videl a vydal svedectvo* (Motulko 1992, 41, 43, 42). Je prekvapivé, do akej miery sa pretransformovala pocitovaná úzkosť, žitá beznádej a ponormalizačná animozita – najradšej by predvolal Piláta štátu, ale aj judášov, annášov, kajfášov i farizejov – ako sa píše v básni *Podržat v dlani studničku* – „*ktorí odrazu nevedia, či tíšit / morskú hladinu, / alebo ju ďalej búriť neviditeľnou / podmorskou sopkou / podkurovanou zhora*.“ Nechce na nich privolať žiadnu kľatbu, pretože „*zhanobený, / opluvaný, / zbičovaný, / trním korunovaný, / krížom obťažný / i kruto živý / neprivoláva / búrku nečerveného krupobitia, / ani nečervené blýskanie meča*“, chce síce spravodlivosť – rovnocennosť, ale bez represálií a revanšizmu, aby si v rozhršujúcej živej vode „*vyplakávali svoje i cudzie hriechy*“ (obe Motulko 1992, 45). Až v posledných básňach druhého cyklu *Fialových žalmov* možno zaregistrovať nedominanciu pesimizmu a postupný nástup očakávaní rozvratu Gorbačovovej perestrojky.¹⁸ Ján Motulko v básni *Je to bolesť, ale blaží* uvádza, že ho častejšie „*svrbia pravdovravné slová*“ (Motulko 1992, 47), v básni *A toto je chvíľa* s čoraz väčšou intenzitou privoláva „*brieždenie*“, vyjadruje určité nadšenie o konci „*röntgenového fialového Slnka*“, keď nastane chvíľa „*proti všetkým / zákonom kozmickej mechaniky*“ (obe Motulko 1992, 52, 53). Spomínaná báseň cyklu má na záver okrem iného i datovanie 24. 11. 1989, čo bol dátum vyslovenia požiadavky na zrušenie ústavného článku č. 4. o vedúcej úlohe komunistickej strany v spoločnosti, takže lyrický subjekt neživil iba slepú nádej, ale báseň už predznačovala pád totality, režimu i marxisticko-leninskej ideológie.

Ján Motulko venoval báseň aj pamiatke Jána Palacha, českého študenta histórie Karlovej univerzity, obeti vpádu okupačných vojsk, ktorý sa na protest proti okupácii Československa vojskami Varšavskej zmluvy upálil. Aj keď tento postreh v kontexte skúmaných prelomových rokov môže vyznievať ako primárne irelevantný, vznikol na základe ich prežívania autorom, percipovania, empirického nasycovania. Tak aj oprávnene literárneho vedca a kritika Igora Hochela pri literárno-kritickom sumarizovaní básnickej tvorby na Slovensku – vypracoval ho pre časopis *Romboid* za rok 1992 – z Motulkovej zbierky *Fialové žalmy* zvlášť oslovil práve sonet *Živý popol*, venovaný pamiatke práve Jána Palacha. Napísal o ňom, že „*patrí k najlepším básňam, čo reagujú na dobrovoľnú protestnú smrť tohto pražského študenta*“ (Hochel 1993, 5).

¹⁸ Podrobnejšie pozri autorské rozhlasové pásmo Jozefa Brunclíka o poézii Jána Motulka – reláciu pod názvom *Puknutý hlas* vysielalo Rádio Litera 19. 09. 2018 (premiéra). Dostupné na: <https://litera.rtvsk.sk/archiv-relacii/178582/puknuty-hlas>.

SUMMARY

Ján Motulko, whose literary history connects with a group of poets of Slovak Catholic Modernism, certainly belongs to poets who deserve attention not only by the future creators of the history of Slovak literature, but the attention of critics and especially literary historians, who are not burdened by the past. Motulko's legacy (poetic and life one) is defined in the surviving faith of a Christian introverted intellectual, in the contexts of excessively perceived introspection and fear of anticipated future, in manifestations of anxiety, humility, but also in rigidity and resilience. The poems and life attitudes of the author from the aforementioned breakthrough periods (war and post-war years, communist coup and the onset of socialism, Prague Spring and (after) normalization period) are displayed in chronological order. Even though they are an intentional selection, bringing closer and highlighting certain moments, events and situations they can certainly serve as a testimony to the unflattering reflection of the time, but by their diction and moral reference they could also be the conscience of the nation, the voice calling for freedom, rights and justice.

LITERATÚRA

- Baláž, Anton, 2004. O prežitom a premlčanom v básnickom živote (Hovorí básnik Ján Motulko). In: *Knižná revue*, 14/6, 12.
- Brunclík, Jozef, 2017. *Introvertnosťou ku katarzii (Lyrický svet v tvorbe Jána Motulka)*. Nitra: FF UKF v Nitre.
- Brunclík, Jozef, 2018. Pavol Gašparovič Hlbina: Katolícky spisovateľ v službe súčasnosti (1948): Archívny dokument. In: *Litikon*, 3/1, 247 – 255.
- Brunclík, Jozef, 2018. Tŕňový august '68 Jána Motulka. In: *Knižná revue*, 28/11, 30 – 31.
- Hocheľ, Igor, 1993. Slovenská poézia '92. In: *Romboid*, 28/8, 5.
- Holica, Anton (pseud. J. Motulka), 1947. *Koľedy: Betlehemci. Traja králi*. Trnava: SSV.
- Kampf, Vladimír, 2010. Netrafí ho gulka, obide Motulka: Básnika a fotografa zvedla s Trnavou dohromady vojna. In: *Trnavský hlas*, 2/9, 24 – 25.
- Kusý, Ivan, 1948. Ján Motulko: Z ohňa a krvi. Prózy. In: *Slovenské pohľady*, 64/11 – 12, 710 – 712.
- Mihálik, Vojtech, 1948. Motulkov prozaický debut. In: *Jas*, 1/9 – 10, 203.
- Motulko, Ján, 1944. *Blížence*. Turčiansky Sv. Martin: Matica slovenská.
- Motulko, Ján, 1946. *Ježiško v prírode*. Trnava: Spolok sv. Vojtecha.
- Motulko, Ján, 1947. *V mimózach vietor*. Košice: Verbum.
- Motulko, Ján, 1948a. 1. máj 1948. In: *Plameň*, 13/17, 319.
- Motulko, Ján, 1948b. 1. máj 1948. In: *Sloboda*, 3/87, 5.
- Motulko, Ján, 1948c. Človek r. 1948. In: *Kultúrny život*, 3/12, 9.
- Motulko, Ján, 1948d. Improvizácie z Bratislavy. In: *Slovenský svet*, 3/4, 6.
- Motulko, Ján, 1948e. Lina. In: *Sloboda*, 3/6, 6.
- Motulko, Ján, 1948f. *Z ohňa a krvi*. Trnava: Spolok sv. Vojtecha.
- Motulko, Ján, 1949. Atlas. In: *Slovenské pohľady*, 65/1, 19 – 20.
- Motulko, Ján, 1952/53. Vrabci. In: *Zornička*, 5/11, 171.
- Motulko, Ján, 1958a. Slnecná záhrada. In: *Slovenské pohľady*, 74/2, 182 – 183.
- Motulko, Ján, 1958b. Z cyklu Effeta. In: *Slovenské pohľady*, 74/2, 184 – 188.
- Motulko, Ján, 1968. Chválím si... In: *Katolícke noviny*, 83/14, 1.
- Motulko, Ján, 1968. Mesiac tŕňový. In: *Nové slovo*, 10/17, 13.
- Motulko, Ján, 1970. *Zobúdzanie popola*. Bratislava: Smena.
- Mráková, Alžbeta B., 2003. V labyrinte ľudskej slobody: Rozhovor s Jánom Motulkom – tvorcom

- poémy Čas Herodes. In: *Katolícke noviny*, 118/49, 24 – 25.
- Puknutý hlas*: autorské rozhlasové pásmo Jozefa Brunclíka o poézii Jána Motulka [rozhlasový dokument]. Monika Kekeliaková (zodp. red.). Slovensko, Rádio Litera, 19. 09. 2018.
- V mimózach vietor: Literárne pásmo o živote a diele básnika Jána Motulku* [rozhlasový dokument]. Zuzana Belková (zodp. red.) Slovensko, Rádio Devín, 21. 2. 2004.
- Zorov, S., 1939. (pseud. J. Motulka). Peážnym vlakom... In: *Slovenská sloboda*, 2/193, 2.

PRAMENE

- Literárny archív Slovenskej národnej knižnice v Martine, Fond Ján Motulko, škatuľa č. 3 (*Dokumentálny materiál Jána Motulka*).
- List zo Slovenského rozhlasu od neidentifikovanej osoby Jánovi Motulkovi, 27. 10. 1948. Súkromný archív dedičov Jána Motulka.
- Motulko, Ján, 1945. *Váhy I.* (nepublikované básne, strojopis). Súkromný archív dedičov Jána Motulka.
- Motulko, Ján, 1948g. *Váhy II.* (nepublikované básne, strojopis). Súkromný archív dedičov Jána Motulka.
- Motulko, Ján, 1948h. 3. IX. 1948 I., II. (nepublikované básne, strojopis). Súkromný archív dedičov Jána Motulka.
- Rúfus, Milan, bez dátumovej špecifikácie. *Ján Motulko: Z ohňa a krvi, prózy* (strojopis s rukopisným podpisom. SNK v Martine, Literárny archív, Sg. 68 K 41).

KONTAKT

doc. PhDr. Jozef Brunclík, PhD.
Katedra slovenského jazyka a literatúry
Filozofická fakulta UKF v Nitre
Štefánikova 67
949 74 Nitra
Slovenská republika
jbrunclik@ukf.sk